

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος παραιτήθηκε από το θρόνο, υπέρ του γιου του Αλέξανδρου, στις 30 Μαΐου του 1917. Η κομμένη στα δύο Ελλάδα ενώθηκε και πάλι με πρωθυπουργό τον Ελευθέριο Βενιζέλο (από 1^η Ιουνίου 1917) και βγήκε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Με τη λήξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, στην Ελλάδα επιδικάστηκε και η Μικρά Ασία, την οποία όμως έπρεπε να κυριεύσει με τις δικές της δυνάμεις. Έτσι, στις 2 Μαΐου του 1919, ξεκίνησε η μικρασιατική εκστρατεία.

Στις 10 του Αυγούστου του 1920, υπογράφηκε η συνθήκη των Σεβρών κι ο Ελευθέριος Βενιζέλος έφτασε στην Ελλάδα θριαμβευτής. Όμως, στις 12 Οκτωβρίου, πέθανε από δάγκωμα πιθήκου ο βασιλιάς Αλέξανδρος και, στις εκλογές, που ακολούθησαν (1 Νοεμβρίου), ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι φιλελεύθεροι έπαθαν πανωλεθρία. Ο Βενιζέλος έφυγε στο εξωτερικό κι ένα δημοψήφισμα (6 Δεκεμβρίου) έφερε πάλι στο θρόνο τον Κωνσταντίνο, που συνέχισε τη μικρασιατική εκστρατεία αντικαθιστώντας τους αρχηγούς της.

Η Γαλλία, η Ιταλία και η Αγγλία δεν αναγνώρισαν το νέο καθεστώς κι άρχισαν να ενισχύουν την Τουρκία, όπου ανέτειλε το άστρο του Μουσταφά Κεμάλ. Από τον Οκτώβριο του 1921, ο Κεμάλ ενισχυόταν όλο και πιο πολύ από τους πρώην συμμάχους της Ελλάδας, ενώ ο ελληνικός στρατός βρισκόταν σε κακή κατάσταση εξαιτίας της έλλειψης εφοδίων.

Στις 8 Μαρτίου του 1922, άρχισε στο Παρίσι διάσκεψη των υπουργών Εξωτερικών Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας. Στις 19, παρουσίασαν στους εμπολέμους ένα σχέδιο ειρήνης. Προέβλεπε ειρηνική εκκένωση της Μ. Ασίας από τους Έλληνες, ενώ η Ελλάδα θα έπαιρνε το μεγαλύτερο μέρος της Ανατολικής Θράκης με τη χερσόνησο της Καλλιπόλης και τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο. Σουλτανικοί και κεμαλικοί Τούρκοι το δέχτηκαν. Ο Κωνσταντίνος και η κυβέρνηση Γούναρη το απέρριψαν.

Η τουρκική αντεπίθεση εκδηλώθηκε τον Αύγουστο κι έφερε την καταστροφή του ελληνικού στρατού. Στις 27 Αυγούστου του 1922, άτακτοι Τούρκοι μπήκαν στη Σμύρνη κι άρχισαν να σφάζουν τους Έλληνες κατοίκους της, ανάμεσα στους οποίους και τον μητροπολίτη Χρυσόστομο. Στις 31, έβαλαν φωτιά κι έκαψαν την αρμενική και τις περισσότερες ελληνικές συνοικίες: 300.000 οι νεκροί. Η μικρασιατική καταστροφή έφερε και την εκκένωση της Αν. Θράκης, ενώ η Ίμβρος και η Τένεδος έμειναν στην Τουρκία και η ανταλλαγή πληθυσμών έφερε την προσφυγιά όσων σώθηκαν από τις σφαγές.

Οι περισσότεροι, ποτέ στη ζωή τους δεν είχαν ξαναδεί αεροπλάνο να πετά τόσο χαμηλά. Και μάλλον το θέαμα ήταν πρωτόγνωρο για όλους: Το αεροπλάνο έκοβε βόλτες στον ουρανό της Αθήνας κι από τα σπλάχνα του ρίχνονταν χιλιάδες προχειροτυπωμένα χαρτάκια. Οι Αθηναίοι ξεχύνονταν στους δρόμους κι ανταγωνίζονταν, ποιος θα καταφέρει ν' αρπάξει στον αέρα κάποια από τις προκηρύξεις. Το περιεχόμενό τους προκαλούσε παραλήρημα ενθουσιασμού:

Οι προκηρύξεις που έπεσαν στους δρόμους και στις πλατείες της πρωτεύουσας, στις 12 Σεπτεμβρίου του 1922, γνωστοποιούσαν στο λαό πως ο στρατός επαναστάτησε, ζητούσαν από την κυβέρνηση να παραχωρήσει τη θέση της σε άλλη, αρεστή στην Αντάντ, καλούσαν τον Κωνσταντίνο να παραιτηθεί υπέρ του γιου του, Γεωργίου, και απαιτούσαν από το γενικό επιτελείο να ενισχύσει το μέτωπο στη Θράκη. Ο κύβος είχε ριφθεί.

Εννέα ημέρες πριν, στις 3 Σεπτεμβρίου, τα τελευταία τμήματα του ελληνικού στρατού εγκατέλειπαν τις μικρασιατικές ακτές και ταπεινωμένα αποσύρονταν στα νησιά. Ο αρχηγός του Α' σώματος στρατού, συνταγματάρχης Στυλιανός Γονατάς, βρέθηκε στη Μυτιλήνη. Ο μαύρος καβαλάρης, συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας, στη Χίο. Ένα αεροπλάνο πηγαινοερχόταν από το ένα νησί στο άλλο, κρατώντας την επαφή. Ο Πλαστήρας συγκάλεσε σύσκεψη για την επομένη, 4 του μήνα, στη Χίο. Πλαστήρας και Γονατάς συμφώνησαν: Η κατάσταση δεν πήγαινε άλλο. Η επανάσταση αποτελούσε τη μόνη λύση.

Οι διαβουλεύσεις με τους επικεφαλής του στόλου δεν κράτησαν πολύ. Χάρη στις ενέργειες του αντιπλοίαρχου Δημήτριου Φωκά, στις 7 Σεπτεμβρίου, οι αξιωματικοί και οι άνδρες του στόλου είχαν προσχωρήσει. Στις 8, ακολούθησαν τα περισσότερα τμήματα του ελληνικού στρατού. Στις 9, όλο το Αιγαίο φλεγόταν από ενθουσιασμό, καθώς όλοι γνώριζαν τις «μυστικές» κινήσεις. Στη Μυτιλήνη, οι κάτοικοι διαδήλωναν υπέρ της επανάστασης που δεν είχε ξεσπάσει ακόμη. Στις 10 Σεπτεμβρίου του 1922, οι επαναστάτες κατέλαβαν σχεδόν αμαχητί τα δημόσια κτίρια των νησιών και τα πλοία του στόλου. Το σύνθημα «Ελλάς - Σωτηρία» δονούσε την ατμόσφαιρα. Ένα σύνταγμα ευζώνων υπό τον συνταγματάρχη Ζήρα προσπάθησε να αντιδράσει. Ως το πρωί της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, οι αξιωματικοί του είχαν όλοι συλληφθεί.

Ο απόπλους από τα νησιά με κατεύθυνση την Αττική έγινε στις 12 του μήνα, ενώ ένα αεροπλάνο στάλθηκε να πετάξει προκηρύξεις πάνω από την Αθήνα. Ο λαός ξεχύθηκε στους δρόμους, οι αξιωματικοί που υπήρχαν στην Αθήνα, προσχώρησαν στην επανάσταση και η κυβέρνηση Τριανταφυλλάκου παραιτήθηκε.

Ο βασιλιάς κάλεσε τον Ιωάννη Μεταξά να σώσει την κατάσταση δημιουργώντας «κυβέρνηση ευρείας αποδοχής». Ο Μεταξάς θυμήθηκε τους έγκλειστους στις φυλακές Συγγρού κομμουνιστές. Ο Γιάννης Κορδάτος κι ο διευθυντής του «Ριζοσπάστη», Γ. Πετσόπουλος, είχαν συλληφθεί από τις 5 Ιουλίου, εξαιτίας της σκληρής αντιπολεμικής αρθρογραφίας τους. Ο Μεταξάς τους επισκέφθηκε νύχτα στο κελί τους και πρότεινε στον Κορδάτο απελευθέρωση και συμμετοχή σε «βασιλοκομμουνιστική» (!) κυβέρνηση. Πίστευε ότι θα τον δελεάσει. Εισέπραξε πληρωμένη απάντηση:

«Δεν δυνάμεθα να συμμετάσχωμεν εις την κυβέρνησιν σας, διότι το απαγορεύουν αι αρχαί μας».

Πρωί, 13 Σεπτεμβρίου, στ' ανοιχτά του Λαυρίου, το πολεμικό «Ευστράτιος», στο οποίο επέβαιναν ο Γονατάς και οι επιτελείς του, συναντήθηκε με το θωρηκτό «Λήμνος», όπου βρίσκονταν οι Πλαστήρας και Φωκάς με τους δικούς τους. Μεταφέρθηκαν όλοι στο «Λήμνος».

Επί τόπου, σχηματίστηκε εντεκαμελής επαναστατική επιτροπή με τους Πλαστήρα, Γονατά και Φωκά ν' αποτελούν την τριμελή εκτελεστική επιτροπή της. Μια προσπάθεια του αντιστράτηγου, Αναστάσιου Παπούλια, να συμβιβάσει τα πράγματα, απέτυχε.

Το πρώτο ραδιοσήμα από το «Λήμνος» απευθυνόταν στα ανάκτορα. Απαιτούσε από τον βασιλιά να παραιτηθεί υπέρ του γιου του Γεωργίου Β' και να αποχωρήσει από τη χώρα μαζί με την υπόλοιπη οικογένειά του. Το δεύτερο ραδιοσήμα στάλθηκε στον Ελευθέριο Βενιζέλο, στο Παρίσι. Με αυτό, του εξέφραζαν την εμπιστοσύνη των επαναστατών και του ανέθεταν να αναλάβει την ευθύνη των διαπραγματεύσεων, οπουδήποτε στο εξωτερικό.

Στις 14 Σεπτεμβρίου, ο Κωνσταντίνος παραιτήθηκε υπέρ του Γεωργίου. Την ίδια μέρα, οι αρχηγοί της επανάστασης μπήκαν στην πρωτεύουσα. Στις 15, στο προσκήνιο εμφανίστηκε κι ο στρατηγός Θόδωρος Πάγκαλος. Συγκρότησε δική του επαναστατική επιτροπή κι άρχισε να κινείται αυτοδύναμα, ώσπου τον παρέλαβε ο Πλαστήρας:

«Στρατηγέ μου», του είπε, «είμαι πολύ στεναχωρημένος: Τα έχεις κάνει θάλασσα».

Ο αρχηγός του στρατού Μικράς Ασίας, στρατηγός Χατζηανέστης, και το «συμβούλιο των πέντε» (Νικόλαος Στράτος, Νικόλαος Θεοτόκης, Γεώργιος Μπαλτατζής, Δημήτριος Γούναρης και Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης) συνελήφθησαν, δικάστηκαν, κρίθηκαν ένοχοι εσχάτης προδοσίας κι εκτελέστηκαν στις 15 Νοεμβρίου. Από τις 14, πρωθυπουργός είχε αναλάβει ο Στυλιανός Γονατάς, ενώ ο Νικόλαος Πλαστήρας έμεινε αρχηγός της επανάστασης. Ο Κωνσταντίνος πέθανε στις 29 Δεκεμβρίου (11 Ιανουαρίου 1923 με το νέο ημερολόγιο), στο Παλέρμο της Σικελίας.

Στις 24 Ιουλίου του 1923, υπογράφηκε η συνθήκη της Λοζάννης που καθόρισε τα ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο. Στις 16 Δεκεμβρίου, έγιναν εκλογές με αποχή της αντιπολίτευσης. Η Δημοκρατική Ένωση έθεσε πολιτειακό ζήτημα και ζήτησε να απομακρυνθεί ο Γεώργιος, ώσπου να αποφασίσει ο λαός. Στις 11 Ιανουαρίου 1924, ο Στυλιανός Γονατάς παρέδωσε την κυβέρνηση στον Ελευθέριο Βενιζέλο, που είχε νικήσει στις εκλογές. Η Ελλάδα βάδιζε προς την πρώτη δημοκρατία.

(Έθνος, 10.9.1998) (τελευταία επεξεργασία, 27.2.2009)